

случају где је то нагласио (Јаков Јукић – искрен верник). Вероватно је то знао, али верујем да је мислио да то није битно за проучавање религије. Да ли је баш тако? Нека остане да јесте за оне који научно проучавају религију, али шта је са онима који су наставници веронауке или неког другог наставног предмета који је програмски усмерен на религију и веру. Може ли неко да буде уверљив, ауторитативан и успешан наставник веронауке, па и религиологије, ако није религиозан, ако није верник. Посматрано из угла наука о настави и о образовању – не може. Ранија истраживања идејности наставе и васпитања су то показала. Не мислим на морално-политичку подобност која је ишчилила и добро је што је тако, већ на наставников поглед на свет – религиозни или научни; можда и неки трећи. Додуше о томе се последњих десетак година не говори.

С великом сигурношћу у квалитет књиге препоручујем је свима, посебно онима који се на било који начин занимају за религију.

Ђорђе Ђорђевић

КЊИЖЕВНОСТ У КЉУЧУ СОЦИОЛОГИЈЕ

(Зоран Аврамовић, *"Социологија и књижевност"*,
Рашка школа, Београд, 2008)

Након неколико књига посвећених питањима међузависности културе, уметничког стварања и друштва, појавила се и нова књига др Зорана Аврамовића у којој он социолошки и културолошки разматра сложено питање односа социологије и књижевности. Књига *Социологија и књижевност: (огледи о социологији културе и књижевности)* показује ауторову намеру да путем истраживања

ових питања заједно са читаоцима дође до закључка о карактеру веза српског друштва и културе. На том путу, др Аврамовић уместо сувопарног теоријског разматрања односа социологије и књижевности, радије бира аналитички приступ конкретно проблемским аспектима тог односа, чиме доприноси приближавању овог проблема ономе што је препознатљива социјална реалност и

историјско сећање већине читалаца.

Самим тим, читаоци су у прилици да на основу конкретних примера везаних за значајне личности српског народа, сазнају више о сложеним друштвеним чиниоцима који утичу на културу и уметничко стваралаштво, али и о реалном интелектуалном доприносу Вука Караџића, Његоша, Иве Андрића како српској култури, тако и теоријама културе и културног стваралаштва. У текстовима "Политика и књижевност у Његошевом *Горском Вијенцу*", "Схватање српске културе у делу Вука Караџића", "Научни и књижевни текстови Иве Андрића", др Аврамовић открива какве су ставове о култури својевремено заступале ове знамените фигуре. Дакле, аутор их овде сагледава не само као значајне ствараоце, већ и као оновремене теоретичаре чије мишљење о култури пажљиво анализира и критички разматра под светлом потоњег историјског искуства и савремених научних теорија. Овом књигом се отвара и једна шира перспектива за посматрање и историјску процену значаја ових великана српске културе, али сада под светлом њиховог промишљања питања о којима је реч.

У духу социолошке оптике сагледавања уметничког стваралаштва, проф. др Зоран Аврамовића наглашава да његови огледи "представљају скуп аргумената којима се оспорава она теоријска тврдња по којој је култура свет за себе, *suī generis*, област човековог живота и стварања независна од друштва.". Другим речим, како подвлачи аутор ове књиге, "култура је увек била тесно прожета друштвеним бићем народа у коме се обликовала. Суштинске карактеристике национална култура добија из друштвеног окружења у коме пушта своје корене и разгранава свеколико стваралаштво."

Један од текстова у овом делу др Аврамовића ("О значају књижевности у култури српског народа"), представља

директни позив на расправу око питања реалне аутономије и функција књижевности. Аутор потпуно оправдано сматра да се о стварном значењу аутономије књижевног стварања може дискутовати само на основу анализе овог појма у појединачним друштвеним и националним културама, а не на основу апстрактних теорија. Најбољи начин да се дође до одговора на поменута питања, јесте спуштање до нивоа социјалне реалности и конкретног, насупротив пословичне склоности неких мислилаца да формулишу теорије које нису у потпуности у контакту са објективним чињеницама.

Др Аврамовић сматра да је на исти начин, истражујући конкретну стању, могуће добити и одговоре везано за проблем друштвених, културних и политичких функција књижевности. С тим у вези, он поставља и питање улоге књижевности у конституисању и разумевању стварности у којој човек живи. Насупрот смелим и на реалности неутемељеним генерализацијама, др Аврамовић у духу рационално и критички оријентисаног универзитетског професора, подсећа да је одговоре на ова питања могуће наћи једино у истраживању *тита културе* заједнице о којој се жели изнети суд.

Историјским освртом на културну прошлост Срба, аутор износи констатацију да је однос према стварности у српској култури био под знатним утицајем књижевности у којој од XII века доминира тема владара-верника и православна религија. Стварност је у српској култури структурирана осећањима, вером, имагинативним мишљењем, а не чулном перцепцијом и рационалним размишљање. Дело светог Саве посвећено његовом оцу светом Симеону, по мишљењу др Аврамовића, представља јасан зачетак потоње српске литературе средњег века у којој суверено доминирају култ светих владара династије Немањић. Са-

мим тим, стварност у српској култури постаје посредована књижевним стваралаштвом (језиком и темама) у духу православне религиозности, што чини препознатљиву социокултурну основу за касније формирање националног мишљења у знаку емоционалне и митске, а не когнитивне структуре.

Настојећи да пружи додатне одговоре о карактеристикама српске књижевности, аутор врши компарацију њеног зачетка и настанка књижевности у знатно другачијем, западноевропском културном миљеу. Уочене резлике су јасне – док у западноевропској култури књижевност настаје "одозго" у кругу образоване и просвећене аристократије, код Срба она се развија "одоздо", из саме суштине народног постојања и то захваљујући, пре свега, делатности светог Саве и светог Симеона. Књижевност средњовековне Србије недвосмислено носи печат православне религиозности. Она у својој основи као доминантну тему има хришћанско-православну етику и култ светаца и владара који представљају персонификацију државе и цркве.

Због потоњег неповољног стицаја историјских околности, српска књижевност средњег века се сели у обичан народ који у свом предању чува успомену на Косово и Кнеза Лазара. Епска књижевност, која је по свом карактеру вид усменог предања, постаје окосница народне културе Срба. Косовски завет, страдања, буне против турске окупације и народно незадовољство, постају кључне теме епске књижевности. Како опажа проф. Аврамовић, "народ је у српској књижевности био неколико векова главни јунак и главни певач."

Истовремено, друга струја српске књижевности, развија се на северу Балкана, односно у Угарској и Аустрији које су примиле реке српских избеглица, укључујући ту и оне најобразованије Србе те епохе. Временом је на тим просторима

дошло до "индивидуализације књижевности" и појаве првих аутора (Вук, Доситеј, Б. Поповић, Скерлић) који нису били анонимни део народа. Они су истовремено били први књижевници, али и први културни реформатори после светог Саве. Књижевност оног времена, скупа са својим култом рода, слободе и васкрсле државотворности, видно помаже уздизању родољубивог заноса оличеног у борби за национално ослобађање од Турака, а касније и осталих завојевача. Проф. Аврамовић извлачи јасну историјску нит која речито сведочи о делотворности једне књижевне идеје, када констатује да се вишевековна борба српског народа за слободу, а нарочито од 1804. до 1991. напаја духом књижевне слике стварности. С друге стране, он реално указује и на жалосну чињеницу да је једним својим делом српска књижевност најстрасније ширила заблуду о југословенству, чиме је неповратно и узалуд потрошен један цели век народне енергије.

Наравно, поред подсећања на злосрећну прошлост српског народа, аутор ове књиге говори и о неким ведријим темама везаним за српску културу и књижевност. Ту се посебно издваја текст "Појава комичног у српској књижевности", у којем др Аврамовић настоји да осветли заједничку нит која би била специфична карактеристика српске књижевности (а самим тим, у извесном смислу, вероватно делимично и националног укуса) када је реч о комичном. Могућу основу те специфичности, или барем правац у којем треба при будућим истраживањима овог питања ићи, могуће је препознати у дуализму некадашњег епископског јуначког (ослободилачког) обрасца с једне стране и полтронства, лицемерства и мимикрије (пре свега у политици) с друге.

Другим речима, услед промењених историјских и друштвених околности,

стварање младе српска држава је условило и појаву оних политичара и државника који су својим свакодневним понашањем показивали све мане буржујске демократије у паланачкој средини - што је, само по себи, било у потпуној супротности са дотадашњом колективном самоперцепцијом у духу аристократског идеала и слике о Србима као народу витезова и јунака које одликују високе моралне особине и част. Ситни паланачки политичари и чиновници са свим својим људским слабостима, били су у очима обичног народа и оновремених књижевника само недостојна карикатура политичара какве је српски народ мислио да по својим натпросечним моралним особинама заслужује. Чини се, да сагледавајући ствари на такав начин, можемо после читања овог инспиративног текста проф. др Аврамовића, отићи мало даље, те закључити да је и савремено, већ пословично вајкање српске интелектуалне елите (али и обичног народа), о томе како ми Срби немамо достојну политичку елиту која би адекватно одговорила на све изазове актуелног тренутка, заправо само логични продужетак оног времена о којем аутор пише у својој анализи.

Важно место у књизи "Социологија и књижевност" заузима и ауторева социолошка и културолошко-антрополошка

анализа, коју нам открива у тексту под насловом "Динарски тип и српска политичка култура". У духу уважавања, али и критичка процена Цвијићевих етнопсихолошких радова, др Аврамовић нас упућује у могуће начине сагледавања моралних карактеристика српског човека и политичке културе која га одликује. Др Аврамовић покушава, да у најбољем духу социолошке традиције детектује заједничко "морално језгро" које би чинило основу окосницу српског националног карактера. Поменути задатак није нимало лак, тако да аутор у вези овог питања даје следеће речито опажање: "Толико су разлике дубоке између Срба да се понекад чини да неке заједничке моралне нити нема, а има дана када изненади морална солидарност нације."

Књига "Социологија и књижевност" проф. др Зорана Аврамовића, јесте дело чијом појавом српски читалац добија на једном месту одговоре на многа кључна питања у вези сопствене културе, традиције, књижевности, менталитета и вредности. Аутор се потрудио да плодним комбиновањем социолошких теорија и саме друштвене и културне реалности, полако уведе читаоце у свет социолошког сагледавања актуелних феномена везаних за турбулентно време и простор на којем живимо.